

پرتو امید

طرح درس از کتاب فارسی سوم راهنمایی

لیلا سیدقاسم - زهره تیمم‌داری
دبیران مدرسه منطقه یک تهران

سپس از آن‌ها می‌خواهد از لینیکی که در مودل یا وبلاگ ادبیات ارائه شده است، شعر حافظ را با صدای دکتر سیدعلی موسوی گرمارودی بشنوند. با توضیح معلم، دانش‌آموزان پیش از شروع این فعالیت، قلم و کاغذها را جمع و در حین شنیدن شعر سعی می‌کنند یک یا دو بیت زیبا را به خاطر بسپارند و سپس آن را در کلاس بیان کنند. این مسابقه کوچک که بیشتر جنبه بازی و تفنن دارد باعث گوش کردن فعال می‌شود و جنبه‌جوشی در کلاس پدید می‌آورد (ممکن است بنا بر وقت و اقتضای کلاس، دانش‌آموزان شعر را دو بار گوش کنند).

نشانی فایل صوتی شعر این است:
hafez.mastaneh.ir/ghazal/ghazal-255

نشانی تصنیف شعر نیز چنین است:
apararat.com/v/c08ae30017dd59ab94acc5eb90d0920b14932

آنگاه دانش‌آموزان هم‌صدا با هم شعر را بلند و با لحن مناسب می‌خوانند. سپس معلم در حد یک دقیقه راجع به مفهوم «شاه‌بیت» یا «بیت‌الغزل» که برجسته‌ترین بیت شعر است و ممکن است در انتخاب آن تفاوت نظر یا سلیقه پیش‌آید صحبت می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد درباره شاه‌بیت شعر نظر بدهند. در این زمان، دو یا سه نفر، کارتهای گروه‌بندی را بین افراد کلاس پخش می‌کنند.

مرحله دوم: گروه‌بندی براساس یک آرایه ادبی
گروه‌بندی: دانش‌آموزان براساس واژگانی که با یکدیگر مراعات نظیر دارند هم‌گروهی‌های خود را پیدا می‌کنند. البته این واژگان اگر در شعر بیابند، آرایه تلمیح نیز پدید می‌آورند. در شعر مورد بحث نیز چند آرایه تلمیح داریم (جدول ۱).
دانش‌آموزان غالباً از این شیوه گروه‌بندی که مرتبط با خود درس است لذت می‌برند و توجهشان به صورت غیرمستقیم به بحث آرایه‌ها جلب می‌شود.

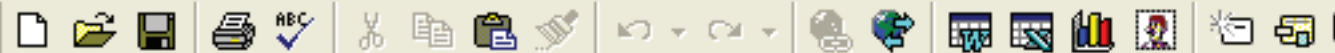
در این درس، دانش‌آموزان با غزلی از حافظ شیرازی به مطلع «یوسف گم‌گشته باز آید به کنعان غم‌مخور» آشنا می‌شوند؛ این نخستین باری است که آن‌ها در کتاب‌های فارسی راهنمایی با غزلی از حافظ روبه‌رو می‌شوند.

انتظارات آموزشی

- دانش‌آموز بتواند پس از گوش دادن به فایل صوتی شعر در اینترنت، آن را با تلفظی صحیح و لحنی خوش بخواند.
- دانش‌آموز بتواند مفهوم مورد تأکید و پیام زبانی هر بیت را بیان کند.
- در خوانشی جزئی‌تر، دانش‌آموز بتواند معنای ابیات و آرایه‌های ادبی آن‌ها را بیان کند.
- دانش‌آموز بتواند با استفاده از وب‌سایت گنجور کلیدواژه‌های تلمیحی شعر را توضیح دهد.
- دانش‌آموز بتواند تکالیف خود را در یک فایل Word یا PowerPoint به مودل بفرستد.

مرحله نخست: آماده‌سازی فضای ذهنی

در ابتدا، معلم واژه ناامیدی را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌پرسد که آیا در داستان‌هایی که خوانده‌اند یا فیلم‌هایی که دیده‌اند، با قهرمانانی که در برهه‌ای احساس ناامیدی کرده باشند مواجه شده‌اند؟ از آن‌ها می‌خواهد داوطلبانه علت ناامیدی قهرمان داستان را در یک عبارت کوتاه در کلاس بیان کنند. (اگر دانش‌آموزی اثر داستانی به خاطر نداشته باشد می‌تواند از زندگی فردی خود یا یکی از دوستانش مثال بیاورد). معلم روی تخته، حول واژه «ناامیدی» دلایل دانش‌آموزان را می‌نویسد؛ مثلاً احساس ضعف، فکر کردن به نتایج بد گذشته، سردرگمی در برابر هجوم آینده، بی‌حوصلگی و افسردگی، تأثیرگذاری کلام نابه‌جای افراد دیگر و...

مرحله سوم: جست‌وجو برای فهم معانی و مضامین درس

در این مرحله، معلم دربارهٔ استخراج مفهوم و پیام زبانی و متفاوت بودن معنا با مفهوم توضیح می‌دهد؛ سپس توجه دانش‌آموزان را به ردیف شعر که «غم مخور است» جلب می‌کند و آن‌ها را به این مطلب سوق می‌دهد که حافظ در هر بیت این شعر راهکار یا رهنمودی برای دوری از ناامیدی پیشنهاد کرده است و از مخاطب می‌خواهد که بنا به آن دلیل غم نخورد. در واقع حافظ در این غزل راهایی برای مقابله با دلایل ناامیدی (که هنوز روی تخته کلاس است) پیشنهاد می‌دهد و این راه‌ها از تک‌تک ابیات غزل قابل استخراج است.

معلم این بار واژه «امیدواری» را در سمت دیگر تخته می‌نویسد. افراد گروه‌ها برای هر بیت به راهکاری در جهت امیدواری می‌رسند و آن را یادداشت می‌کنند. سپس به شکل یک بازی سرعتی، معلم اسم هر دانش‌آموزی را که می‌خواند، آن فرد باید خیلی سریع پای تخته آید و مفهوم و راهکار هر بیت را به شکل خلاصه بنویسد. بعد از انجام این کار معنا و مفهوم ابیات شعر به شیوه پرسش و پاسخ جمع‌بندی می‌شود. سپس از گروه‌ها خواسته می‌شود به کمک رایانه وارد وبگاه گنجور به نشانی www.ganjoor.net شوند و هر گروه با جست‌وجوی یکی از کلیدواژه‌های «یوسف گم‌گشته»، «کلبه احزان»، «خار مغیلان»، «کشتی نوح» و «سیل فنا»، دو بیت دیگر بیابد که این کلیدواژه‌ها را داشته باشند. حال دانش‌آموزان باید با کمک این ابیات و با مشورت هم، در یک بند بنویسند که این واژه در ادبیات فارسی چه مفهومی دارد و با چه هدفی به کار می‌رود. گروه‌ها یافته‌ها و نتیجه‌گیری خود را برای دوستانشان در کلاس می‌خوانند. سپس معلم به جمع‌بندی می‌پردازد و به طور خاص دربارهٔ داستان حضرت یوسف و همچنین ماجرای کشتی حضرت نوح مطالب تکمیلی را بیان می‌کند.

نکته: همهٔ ابیات مرتبطی که در گنجور آمده‌اند، برای دانش‌آموزان قابل درک نیستند. بنابراین معلم حتماً باید در این مرحله با گروه‌ها همراه شود و آن‌ها را به سوی بیت‌های ساده‌تر و مفهوم‌تر آن‌ها راهنمایی کند.

در پایان این جلسه و برای رفع خستگی دانش‌آموزان، دبیر نرم‌افزار «لسان‌الغیب» را به دانش‌آموزان معرفی می‌کند و امکانات متعدد آن را نشانشان می‌دهد. این نرم‌افزار یکی از بهترین نرم‌افزارهای ادبی است که علاوه بر دیوان حافظ، شامل کتاب‌های دیگر نیز می‌شود. همچنین، در کنار مطالب علمی، بخش‌های جذابی چون فال و انواع تصنیف‌های خوانده شده از اشعار حافظ را به همراه دارد. خوب است قبل از این جلسه با پی‌گیری دبیر، یک نسخه از این نرم‌افزار در بخش آی‌تی مدرسه موجود باشد تا دانش‌آموزان بتوانند آن را امانت بگیرند.

نشانی معرفی امکانات نرم‌افزار در سایت سازندهٔ آن (این لینک بهتر است به شکل آن لاین معرفی شود):

neyestan.com/lesan.htm

مرحله چهارم: ارزیابی و تکلیف

معلم ابیاتی از شعر و ابیات دیگری از حافظ را که با ابیات درس قرابت معنایی دارند و قبلاً آن‌ها را تایپ کرده است، روی صفحه نمایشگر نشان می‌دهد و آموخته‌های فردی و گروهی افراد را ارزیابی و اصلاح می‌کند.

تکلیف

- واژه‌های املائی درس را بنویسند.
- با گوش دادن دوباره به فایل صوتی شعر، سعی کنند آن را برای جلسه بعد به حافظه بسپارند.
- خودارزیابی صفحه ۸۶ را پاسخ دهند.
- تکلیف خاص: هر گروه در دیوان حافظ روی آرایه‌ای خاص نظیر تلمیح، مراعات نظیر، تشبیه و تشخیص متمرکز شوند و برای دو هفته بعد پاورپوینتی مبتنی بر آن آرایه بسازند (بهتر است به هر بیت شعر یک صفحه از پاورپوینت اختصاص دهند). ممکن است از یک گروه که خود بیشتر علاقه‌مند هستند خواسته شود پاورپوینت خود را به زمانه و زندگی و دیوان حافظ اختصاص دهند. آن‌ها باید تکلیف خود را به مودل بفرستند. معلم در جلسات بعدی بعضی از تکالیف را به صورت گزینشی به کلاس می‌آورد و نشان می‌دهد.

جدول ۱: گروه‌بندی واژه‌ها براساس آرایهٔ مراعات نظیر

یوسف	چاه	یعقوب	عزیز مصر
نوح	کشتی	سیل	طوفان
فرهاد	بیستون	شیرین	کوه کندن
فرعون	موسی	رود نیل	کوه طور
یهشت	آدم	گندم	حوا